

АВТОНОМНІСТЬ І ЗАЛЕЖНІСТЬ У ПОЗИЦІЯХ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Мосякова Ірина Юліївна,
кандидат педагогічних наук, заслужений
працівник освіти України, директор
Центру творчості дітей та юнацтва
«Шевченківець», м. Київ;
докторант МДПУ ім. Б. Хмельницького,
м. Мелітополь

Питання вибору позиції педагога є одним із центральних у закладі позашкільної освіти, адже на сьогодні у нашому суспільстві точаться думки про те, як має зводити свої відносини із оточенням педагог, покликанням якого є розвиток творчих рис здобувачів позашкільної освіти.

У закладах позашкільної освіти ми можемо розрізнити вільну й залежну позицію педагога. Вільна позиція сприймається як автономна, а залежна позиція характеризує педагога як слабку духом людину, що не здатна протистояти негативним чинникам, які спотворюють освітній процес, нищать людяність та красу педагогічного впливу. Саме поняття «автономія» у словнику представлено як «право самостійно вирішувати справи внутрішнього законодавства, управління» [3, с.2]. У нашому розумінні автономна позиція педагога може бути представлена більш широко – не лише як право самостійно обирати форми і методи навчання і виховання, а й самостійно вирішувати питання, що пов'язані із розвитком вихованців (учнів), слухачів, орієнтуючись на їх вибір улюбленої справи.

Автономія, на думку С. Антушева, Р. Кюстерса, Х. Марієн, Х. Аартсена, є здатністю приймати необмежені рішення і діяти відповідно до них в ім'я особистих цілей [1]. Автори підкреслюють, що автономія є ключовим елементом для існування демократичних конституцій. Зважаючи на їх думку, підкреслимо, що центральна проблема для педагога – збереження особистої автономної позиції з урахуванням юридичних і моральних обмежень. Це протистоїть поняттю «позиція індивідуаліста», що ставить себе поза юридичними і моральними нормами суспільства. Поєднання вибору обдуманих дій, які мають намір, враховують потреби здобувачів позашкільної освіти та їх батьків, необхідні для розуміння складності самої ідеї щодо автономної позиції педагога. І саме тому автономна позиція передбачає свободу волі, прийняття себе через здійснення педагогічно доцільних дій, розуміння їх наслідків у розвитку вихованців. Таким чином, свобода волі, саморегуляція, цілеспрямована поведінка, відповідальність і розуміння моральної поведінки іншого – ключові аспекти в автономній позиції педагога.

Залежна позиція педагога зумовлює його ницість, що виявляється у нечуйності, безсилості, зухвалості, зверхності тощо. Така позиція не надає можливості справжнього переживання та внутрішнього перетворення і одухотворення. В цілому можемо стверджувати, що позбавлення автономної позиції педагога призводить до позбавлення у нього почуття свободи волі, що супроводжується негативними процесами руйнування особистості тощо.

Автономна позиція сприймається вільно, і при цьому педагог не вимагає користі для себе, тоді як залежна позиція людини має особливу ціль, суто прагматичну, а іноді й спустошливу в емоційному плані. У позиціях – залежній і автономній – дуже тонка межа, адже автономна людина може робити вільний вибір, і при цьому які результати будуть внаслідок вільного вибору – не завжди відомі. Результати можуть бути передбачуваними тільки тоді, коли у педагога сформована моральність і він опікується процесами розвитку дитини, у тому числі – і духовними, фізичними, соціальними тощо. Залежна позиція, навпаки, відхиляє моральність та моральну свободу як таку, не намагається розширити можливості здобувачів позашкільної освіти, а користується іншою річчю – змушенням, примусом, маніпуляцією, показовістю тощо. В автономній позиції педагога спостерігається витонченість моральних почуттів, широко розвинені інтереси до свого морального і професійного призначення у світі, їй притаманні натхнення і спонтанність, що розкриваються у системі духовно-моральних вчинків. Залежна позиція педагога є надломленою, і саме тому характеризується системою нездатностей до творення педагогічного процесу на засадах моральності, духовності. Таку систему легко споглядати через нездатність сприймати вільний вибір дитини, нездатність розрізняти автономію і залежність, нерозуміння іншої людини, яка виявляє такі якості, як альтруїзм, благодушність, людяність без практичної користі.

Кожна із таких нездатностей, що характеризує залежну позицію педагога, у чистому вигляді не зустрічається, натомість їх різні комбінації можна спостерігати у реальних подіях, які на разі проходять у сучасному освітньому процесі у закладах позашкільної освіти.

Ідеї абсолютної автономії педагога криються у педагогічних творах минулого, спостерігаються у міжособистісному спілкуванні, моральній діяльності, тобто, автономна позиція педагога має набути обґрунтування, втім, коли виникають ідеї нормотворення, жорсткої прив'язки до менеджералізму, автономія зникає, а після неї виникає послідовний ланцюжок зникнення педагогічної творчості, наснаги і краси педагогічної дії. Тобто, раціональний план роботи стає штучним і спрощеним, і для виявів педагогічного мистецтва не вистачає часу. При цьому стандартизуються і унормовуються вияви педагогічної творчості, на які претендує залежна позиція педагога. Ті або інші стандарти, протоколи, які регламентують живу тканину освітнього процесу, надають алгоритми, до яких має дослухатися педагог і, відповідно, діяти у залежності із заданим напрямом. Але чи завжди ці напрями, вказані протоколами, є дійсно дієвими для дитини? Чи не спрощується у такому випадку чуттєвий зміст виховного процесу? Чи не спростовується тоді ідея моральної свободи особистості? Якщо дитина не має бажання та настрою під час роботи у гуртку, секції або творчому колективі чи обов'язково тоді вона має виконати ті справи, які було заплановано на тому або іншому занятті? Автономна позиція не є порожньою, а містить справжній зміст, який проявляється у здатностях особистості, тобто, педагог є здатним до виконання певних дій і з огляду на це добирає саме ті процедури, які, на його погляд, є досяжними для розвитку дитини, не руйнують її психіку. При цьому краса педагогічної дії не є фігурою мовлення, це словосполучення розкриває духовний вимір діяльності. Зауважимо, що саме у закладі позашкільної освіти, під час проведення занять у вільний від

навчання в школі час, педагог має запалити почуття свободи волі у вихованців (учнів), слухачів, привести до незвичних рішень, розкрити творчі якості тощо.

Саме те, що під час педагогічної роботи із дітьми розкривається як вільний моральний вибір, у теоретичному плані виявляється як автономна позиція, яка, у свою чергу, характеризується незалежністю педагога від думок іншої людини, навіть такої, яка наділена владою, але не має для розв'язання певної ситуації моральної стійкості. Отже, незалежність від ходу думок іншого, бачення корисності та некорисності вчинків, вміння прогнозувати наслідки аморальних дій – основні аспекти, що характеризують автономну позицію педагога.

Утім, ці аспекти можуть бути підваженими попри їх оптимістичність, адже те, що є моральним для одного суспільства, не є прийнятним для іншого суспільства, а отже, абсолютна, ідеальна моральність педагога у різних суспільствах буде мати не завжди позитивний зв'язок із його абсолютною автономною позицією. Як на нашу думку, цей зв'язок є амбівалентним, адже він висуває волю педагога, його незалежність як основну цінність, як із одного боку, а із іншого – вказує на свавілля і панування автономії, що має ризик набуття тоталітарних рис у навчання і вихованні дітей та молоді. У цьому разі може бути сформований тоталітарний менталітет, що є загрозою для самої свободи як цінності, адже людина стає відданою іншій людині унаслідок не унормованим практикам управління або звичаю, а суто завдяки вірі в іншу людину, в авторитет. Саме про це ще писав М. Бібіков, вказуючи на неоднозначність тоталітаризму у науці та ухвалюючи вирок системі формування тоталітарної свідомості, безумовного підкорення людини «особистій харизмі (авторитету особистого дару) вождя» [2, с. 295].

І парадокс автономної і залежної позиції педагога закладу позашкільної освіти лише в тому, що при виборі тієї або іншої позиції лише сам педагог може обирати вільно, яка із позицій для нього є кращою, а яка позиція – кращою для надломленої, спустошеної людини.

Список використаних джерел:

1. Antusch S., Custers R., Marien H., Aarts H. Intentional action and limitation of personal autonomy. Do restrictions of action selection decrease the sense of agency? *Consciousness and Cognition* 88. January 2021. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2021.103076>
2. Биби́ков М.Ю. Влияние харизматической личности вождя на внешнюю политику тоталитарного государства (на примере Германии) / Тоталитарный менталитет – проблемы изучения, пути преодоления: материалы международной научной конференции, Кемерово, 18-20 сентября 2001. Кузбассвузиздат, 2003. С.293-307.
3. Словник синонімів української мови: В 2.т./ А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 2001. Т.1. 1040 с.